

prostrednej istoty, ktorá spočíva v tom, „že vo chvíli, keď je môj vlastný zážitok predmetom môjho poznania, nie je už mojím bezprostredným zážitkom“, je celkom oprávnená. V tomto bode marxistická gnozeológia je skutočne všestrannejšia. Táto časť je však v systéme práce dosť osamotená. Zaujímavé otázky vo vzťahu k marxistickej filozofii, najmä gnozeológii, zostávajú iba nadhodené. Na túto časť čiastočne nadväzuje stať o existencializme, a to predovšetkým pokiaľ ide o otázku slobody, v ktorej stručnom skúmaní sa pokračuje v druhej kapitole. Poznámky o existencializme sú veľmi stručné a ilustrujú ich predovšetkým myšlienky zo Sartrových umeleckých diel. Tu možno dodať, že príklady sa opakujú. Myslím si, že interpretácia niektorých myšlienok z hry *Muchy* je zbytočná, pretože tu ide o myšlienku nezávislosti ľudskej slobody od vonkajšej determinovanosti, ktorú autor ilustroval už hrou *Diabol a pánboh*.

V časti o slobode, ako sa chápe v marxizme, sústreďuje autor pozornosť najmä na kritický pohľad zjednodušovania tohto chápania. Správne namieta, že chápanie slobody ako poznania nevyhnutnosti je mechanistické, ťažko však pochopiť, prečo z toho obviňuje Plechanova a nie Engelsa, ktorý túto formuláciu v systéme marxizmu

vyslovil skôr ako Plechanov. Na druhej strane toto určenie slobody je nepochybne mechanistické, keď ho berieme ako úplné. Keď ho však berieme iba ako východisko, pričom nezabúdame, že u Engelsa nevyhnutnosť jestvuje len v jednote s náhodnosťou, potom jeho mechanizmus nie je už natoľko zreteľný. Vo filozofickom systéme, v ktorom sa predpokladá, že jednotlivé veci a javy na seba navzájom pôsobia, a marxistická filozofia je takou filozofiou, poznanie vonkajších procesov musí byť imanentnou zložkou v chápaní slobody. Mechanistické pochopenie slobody, ktoré sa v marxistickej literatúre vyskytovalo a ktoré autor právom kritizuje a ukazuje na jeho paradoxnosť, bolo dôsledkom celkového pomechaničenia dialektiky, a teda aj nevyhnutnosti a slobody. Možno iba súhlasiť s myšlienkou, že za kulisou dialektiky, za kulisou vyzdvihovania aktivity človeka sa skrývala idea mechanistickej nevyhnutnosti, ktorou sa zdôvodňovala celá politická prax, čiže zdôvodňoval sa, aj keď sa to zdá paradoxné, voluntarizmus.

Na záver tejto časti knihy možno povedať, že je adekvátnejšia riešeniu vytýčeného problému ako prvá časť.

Michal Suchý

PREŠOVSKÉ FILOZOFICKÉ ŠTÚDIE

Siedmy ročník Zborníka Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove je v nepriliš bohatej histórii filozofie na Slovensku nesporne udalosťou. Predstavuje sa ním mladé — čo do tradícií, ale aj v mnohom inom ohľade — vysokoškolské pracovisko špecializované na filozofiu, jediné dnešné mimobratislavské pracovisko tohto druhu. Bez nadsádzky možno už úvodom povedať, že prešovské *Filozofické štúdie* sú nepochybne príslubom životnosti a tvorivej schopnosti tohto nového ohniska filozofie na Slovensku. Nie je to zdvorilostné konšta-

tovanie už aj preto, že to nie je konštatovanie bez výhrad. Treba ho však už tu vysloviť, lebo vyjadruje, aj keď v abstraktnej forme, to základné, čo chce recenzent povedať.

Pokiaľ ide o celkový ráz zväzku, žiada sa upozorniť na dve okolnosti: V zborníku publikovali nielen pracovníci katedry, ale aj iní autori, či už z prešovskej Filozofickej fakulty alebo i zahraniční. Pri týchto príspevkoch mala reakcia aspoň stručnou poznámkou predstaviť autora a uviesť dôvody, pre ktoré publikuje jeho

príspevok, napr. či ide o externého spolupracovníka Katedry filozofie na FFÚPJŠ a pod. Druhá okolnosť, ktorú treba spomenúť, je celková štruktúra zväzku. Redakcia ho rozvrhla do troch tematických skupín. Prvá, orientovaná na problematiku filozofickej antropológie, obsahuje dve štúdie členov katedry (T. Halečka, *K dialektike osvojenia a odcudzenia*, E. Borys, *Svět, člověk a lidské rozměry*) a dve práce externých autorov (B. Baczo, *Wokół problemów alienacji* a I. Vaško, *Zápas o člověka*). Druhá, venovaná, zhruba povedané, problematike logiky, zahrňuje dve state externých autorov (J. Berg, *The significance of logic in Bolzano's philosophy and the significance of Bolzano logic in philosophy* a F. Schwarz, *K problematice významu jazykového znaku a k jeho realizaci*). Konečne poslednú skupinu tvoria napospol štúdie pracovníkov katedry I. Šarišského, *Národnost u Světopluka Štúra*, M. Novotu, *K problémom životných postojov mládeže* a T. Hudečka, *Sociální theorie Petra Kropotkina*. V ďalšom si všimneme trochu podrobnejšie iba štúdie interných pracovníkov.

Halečkova práca smeruje k samému centru marxistickej antropológie, k problematike odcudzenia. Hlavný autorov zámer: ukázať, že túto kategóriu možno správne pochopiť iba v jednote s jej dialektickým protipólom, s kategóriou osvojenia, má bezprostredne predovšetkým metodologický význam. Akcentuje dôležitosť rešpektovania princípov dialektického myslenia aj v tejto oblasti marxistickej filozofie. Sprostredkovane však vedie — a to je zrejme Halečkov cieľ — k obsahovému prehĺbeniu tak frekventovaného pojmu odcudzenia. Toto posledné je tu však len naznačené a možno usudzovať najmä nepriamo, vychádzajúc z jeho kritiky jednostrannosti, ku ktorým používame pojmu odcudzenia ako „sólókatégórie“ vedie. (Pravda, autor nezabúda upozorniť, že rovnako neblahé dôsledky by mohlo mať aj nedialektické používanie kategórie osvojenia). Autorovo stanovisko najpregnantnejšie vyjadrujú tieto

vety: „Človek sa afirmuje nie *len* v odcudzení, ani nie *len* v jeho zrušení či prekonaní. Dôsledkom objektivizácie človeka, jeho predmetnej činnosti nie je len odcudzenie, ale nie je ním ani len osvojenie. *Afirmácia človeka* v jeho predmetnej činnosti, v jeho ideovo-praktickom vzťahu ku svetu sa realizuje ako *dialektika osvojenia a odcudzenia*.“ (str. 13). Napriek tomu, že táto základná myšlienka je tu sformulovaná jasne, má štúdia — už aj vzhľadom na jej rozsah — charakter určitého východiskového náčrtu a nie analytickeho vyrovňania sa s danou problematikou v jednotlivých jej špecifických dôsledkoch a rozdieloch. Téza, ktorú autor háji, nie je v marxistickej filozofii neznáma, je skôr nedostatočne domyslená. A tak opätovné a presvedčivo argumentované upozornenie na potrebu dialektického chápania uvedenej problematiky (spolu s jeho zaradením do širších kontextov sústavy marxistického materialistického monizmu) možno hodnotiť iba pozitívne, pretože kategória odcudzenia sa naozaj až príčasto berie izolovane, bez svojho protipólu.

Čitateľ, ktorému sa prešovský zborník dostane do ruky, bezpochyby s veľkým záujmom sa začíta do state Eduarda Borysa, hoci je pravdepodobné, že tento záujem budú sprevádzať aj určité rozpaky. Nesporne, Borysova stať je v mnohom ohľade najoriginálnejšou staťou zborníka a svojou metodológiou, jazykom a štýlom sa vymyká prevažujúcemu spôsobu filozofovania. Pohybuje sa medzi vedeckou staťou a filozofickou esejou. Vcelku možno povedať, že je to tak autorovi, ako konečne aj zborníku skôr na osoh ako na škodu. Pretože za svojráznym vyjadrením sa skrýva aj veľa svojráznych postrehov, podložených — čo je cenné — aj širokou erudíciou. Je to vlastne náčrt určitej koncepcie filozofie s výrazne antropologickým momentom (nie však jednostranne antropologickej), ktorá by poskytovala integrovaný obraz sveta a človeka, vychádzajúc z hľadsika určitého dialógu medzi nimi. Ide naozaj o náčrt, pretože na tridsiatich

stranách nemožno rozvíjať jednotlivosti globálnej koncepcie, zakotvanej vo všeobecnoantropologických úvahách a vyúsťujúcej do filozoficko-antropologických až etických dôsledkov — dodajme, že dôsledkov veľmi konkrétnych, ktorými autor pozoruhodne vystihol a anticipoval niektoré aktuálne spoločenské a ľudské problémy, ich formuláciu i riešenie v súčasných diskusiách. Keď upustíme od námietok, ktoré by mohli vyplývať z tejto povahy state (a tých námietok, nejasností a dotazov na autora by mohlo byť naozaj veľa) a pristúpime k nej ako k projektu, ktorý treba ešte len rozpracovať — čo je v tomto prípade podľa nás jedine správny a spravodlivý prístup — hodnotenie autorovho postoja k zložitej problematike vzťahu sveta a človeka môže byť len kladné. Treba vyzdvihnúť najmä to, že antropologická orientácia mu ani najmenej nebráni dať svetu, čo jeho je, naopak, analýza sveta nenásilne smeruje ku skúmaniu človeka ako bytosti z tohto sveta a zároveň ako v istom zmysle autonómneho sveta osebe. Ten ľahký prechod a či skôr nespĺývavá jednota dvoch členov vzťahu, ktorý je ústredným problémom všetkej filozofie, sú podmienené hlboko dialektickou víziou sveta, dobre (i keď skôr implicitne) fundovanou aj využitím niektorých ideí modernej prírodovedy. V tejto súvislosti autor podáva aj oprávnenú (dnes, pravda, vo všeličom už vari aj zastaranú) kritiku zjednodušenej „učebnicovej dialektiky“, no všeobecnosť jeho úvah neumožňuje urobiť si jasnejšiu predstavu o konkrétnej podobe jeho chápania dialektiky. Predsa ale tie názny, ktoré tu sú, vyzerajú slubne a bolo by ich treba postupne rozvinúť (idea kozmického toku, priestorovo-časové kontinuum pravdepodobnostných stavov, prenikanie sa, interferencia rozličných vrstiev bytia, rozličných „polí“ atď.). Viaceré nejasnosti a námietky, ktoré by bolo možné proti štúdiu vysloviť, vyplývajú iste aj z osobitosti autorovho štýlu, ktorého expresívnosť a metaloforickosť pôsobí veľmi sugestívne, ale vedie miestami k nie dost vyhranenému

používaniu pojmov a určitému analogizovaniu. Na celkovom pozitívnom hodnotení myšlienkových kvalít Borysovej state sa však tým nič nemení.

Príspevok I. Šariškého je sympatický výberom témy orientovanej na partiálny problém sebazpoznávania slovenskej filozofie. Autor rekapituluje hlavné myšlienky Sv. Štúra o problematike národa, sformulované v Prúdoch roku 1930. Všíma si však aj jeho neskoršie postoje k tejto otázke. Sama problematika je nesporne aktuálna, chybou výkladu však je, že je príliš opisný; sú tu konštatácie, ale chýba analýza. Tento nedostatok do určitej miery znižuje záverečné celkové hodnotenie, ale to je tiež príliš stručné a skôr len glosujúce. Úzke postavenie problému i jeho úzke chápanie naznačuje, že táto stať je pravdepodobne súčasťou nejakej komplexnejšej práce.

Podobným dojmom, hoci z iných dôvodov, pôsobí štúdia Mikuláša Novotu. Celkovým charakterom je to akási suma východiskových úvah k metodológii výskumu daného — v podstate, pravdaže, sociologického problému. Autor rozoberá rozličné faktory, ktoré vplývajú na formovanie životných postojov mládeže, upozorňuje na ich zabúdané alebo nedoceňované momenty, skúma aj štruktúru postojov mládeže, nové črty, ktoré sa vo vysokovyvinutých spoločnostiach objavujú atď. Zdôrazňuje nereprezentatívnu a fragmentárnu doterajšiu výskumu tohto problému na Slovensku i v celej republike a potrebu komplexného výskumu, ktorý by viedol k nájdeniu dominanty a empiricky (i teoreticky) zdôvodnenému štruktúrnemu rozlíšeniu hodnôt. Naznačená bohatosť otázok robí síce štúdiu nie dost kompaktnou a útržkovitou, ale autorove názory a návrhy sú podnetné a majú nespornú metodologickú hodnotu pri projektovaní určitého konkrétneho plánu skúmania životných postojov mládeže.

Autor poslednej štúdie siahol po naozaj zriedkavom predmete filozofických analýz, po diele jedného z najchýrnejších

mysliteľov anarchizmu — Petra Kropotkina. Už sám tento fakt robí stať o Kropotkinovej sociálnej teórii zaujímavou a jej hodnota sa iba zvyšuje tým, že Hudeček simultánne s rozborom problematiky uvažuje aj o metodológii tohto svojho rozboru, aby sa pokúsil vyvodíť určité všeobecné závery pre historickofilozofickú prácu podobného druhu. Prvým autorovým zámerom je deštrukcia vulgárnej predstavy o anarchizme, konkrétne teda o Kropotkinovom chápaní anarchizmu, likvidácia mýtu o koreňoch tohto anarchizmu v sociálnom darwinizme atď. To sa v štúdiu realizuje najmä rozborom Kropotkinovho „širšieho chápania“ boja o život, ktorý u neho (na rozdiel od sociálneho darwinizmu) je podmienkou spolupráce, solidarity a vzájomnej pomoci jedincov, skrátka toho, na čom tento sociálny mysliteľ tak veľmi nástojí a čo vyjadruje pojmom „pospolitosť“. Celkove z Hudečkových analýz vyplýva, že Kropotkinova predstava prestavy spoločnosti bola čo do zámeru humanistická, no sama teoretická koncepcia sa ukazuje ako nie dosť hlboká, sploštená pozitivistickým redukcionizmom, naturalizmom a utopizmom. V niektorých smeroch však Kropotkin napriek tomu,

najmä v kritickej časti svojich úvah, postihol určité závažné neduhy modernej spoločnosti (pozri napr. jeho úvahy o inštitucionalizme). Hoci Hudečkova štúdia má skôr len rámcový charakter, je nesporne tak svojím obsahom, ako aj metodologickým úsilím prínosom k filozofickému skúmaniu dejín sociálnych teórií.

Nazdávame sa, že náčrt charakteru jednotlivých statí potvrdzuje to základné hodnotenie prešovských *Filozofických štúdií*, ktoré sme vyslovili už v úvode. Ak si treba voľačo želať, potom predovšetkým to, aby sa táto aktivita prešovského filozofického pracoviska znásobovala a ďalej vari ešte to, aby sa postupne eliminovala istá fragmentárnosť, ktorá poznamenáva viaceré práce, a aby rástla ich analyticky. Nemožno aspoň na okraj nevyčítať redakcii zborníka množstvo tlačových chýb, ktoré miestami pôsobia naozaj viac ako rušivo. Aj po tejto stránke treba dbať, aby *Filozofické štúdie* boli dôstojným reprezentantom práce filozofov z Filozofickej fakulty v Prešove. Tematická orientácia i celková teoretická úroveň recenzovaného zväzku je toho predsa jasným príslubom.

Milan Zigo

PROBLÉM DEDUKTIVNÍHO A STATISTICKÉHO TYPU VĚDECKÉHO VYSVĚTLENÍ U C. G. HEMPELA

Karel Berka a Ladislav Tondl vydali letos sborník z prací rozličných významných autorů v oblasti teorie modelů.¹ Nejrozsáhlejší z prací, přeložených v tomto sborníku, je stať Carla G. Hempela *Deduktivně nomologické a statistické vysvětlení*.²

C. G. Hempel je předním představitelem deduktivistického pojetí vědeckého vysvětlení (formuloval je zejména ve stati *The Logic of Explanation* z roku 1948 a ve stati *The Empiricist Criterion of Meaning* z roku 1950). Vědecké vysvětlení pojímá jako jednoznačné přiřazení množiny ato-

márních výroků množině příslušných zákonů. Toto pojetí nutně apriorně atomizuje předpokláda zákonitosti podle toho, jak jsou rozčleněny atomární výroky. Vyjde-li z myšlenky zakladatele „obecné teorie systémů“, Ludwiga von Bertalanffyho, že tzv. logické homologie, funkční

¹ *Teorie modelů a modelování*, Praha, Svoboda 1967.

² *Deductive Nomological vs. Statistical Explanation*, Minnesota Studies in the Philosophy of Science, vol. III, University of Minnesota Press, Minneapolis 1962, str. 98—169; v uváděném českém sborníku str. 95—172.